

Kənan AĞAYEV

*Qubadlı RPŞ Narkotiklərlə Mübarizə qrupunun
(Kibercinayətkarlıq və kibertalamalarla mübarizə üzrə) əməliyyat müvəkkili,
DİN-in Polis Akademiyasının magistrantı, polis baş leytenantı
e-mail: agayevk98@gmail.com
DOI: <https://doi.org/10.62130/CTYL4087>*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA UŞAQ HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ - DÖVLƏT SİYASƏTİNİN İSTİQAMƏTİ KİMİ

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının müdafiəsi məsələsi dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi araşdırılır. Uşaq hüquqlarının qorunması sahəsində milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, dövlət qurumlarının bu sahədəki rolu və həyata keçirilən tədbirlər təhlil edilir. Həmçinin uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mövcud problemlər və onların həlli yolları müzakirə olunur. Məqalə Azərbaycan Respublikasının uşaqların rifahını təmin etmək üçün qəbul etdiyi qanunvericilik aktları, sosial proqramlar və digər təşəbbüsləri işıqlandıraraq, bu sahədəki inkişaf istiqamətlərini ortaya qoyur. Məqalədə göstərilən predmet müqayisəli hüquqi təhlil, deduksiya, digər ümumelmi və xüsusi metodologiyadan istifadə edilməklə araşdırılmışdır.

Açar sözlər: YYÇ, uşaq, azyaşlı, yeniyetmə, yuvenal, uşaqyönlü ədliyyə

Azərbaycan Respublikasında yetkinlik yaşına çatmayanların maraqlarının və mənafelərinin qorunması, onlara diqqət və qayğının göstərilməsi hər zaman dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri olub. Azərbaycan Respublikası müstəqilliyinin ilk vaxtlarından etibarən BMT-nin “Uşaq hüquqlarına dair” Konvensiyasına qoşularaq, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə bağlı qanunvericiliyi beynəlxalq normalara uyğun təkmilləşdirmiş və öz üzərinə bir sıra pozitiv öhdəliklər götürmüşdür. Bu perspektivdən baxdıqda dövlətin əsas qanunu hesab edilən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında bununla bağlı ayrıca normanın olması göstərilən fikri təsdiqləyir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının “Ailə, uşaqlar və dövlət” adlanan 17-ci maddəsində uşaqlarla, yəni bərabər mənaya gələn yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı ümumi göstərişlər qeyd edilib. Belə ki, həmin maddəyə nəzər yetirsək uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək vəzifələrinin on-

ların valideynlərinin üzərinə qoyulduğunu və bu vəzifənin yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarətini, habelə valideynləri və ya qəyyumları olmayan, valideyn qayğısından məhrum olan uşaqların dövlətin himayəsində olmalarının təsbitini görə bilərik. Həmin normada uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyətinə təhlükə törədə bilən fəaliyyətə, həmçinin müəyyən yaşa çatmamış uşaqların əmək fəaliyyətinə cəlb edilməsi qadağan edilmişdir [1]. Ümumilikdə, uşaq hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə dövlətin nəzarətinin mövcudluğu da göstərilən maddənin şərhindən məlum olur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da göstəriləndiyi kimi, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlətin tam nəzarəti mövcuddur. Bu nəzarətin səmərəli həyata keçirilmə mexanizminin yaradılması, yetkinlik yaşına çatmayanlara diqqət və qayğının dövlət siyasətinin əsas istiqaməti kimi formalaşması Azərbaycan xalqının Ümummilli

Lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin sağlamlığı, onların hüquqlarının mühafizəsi, təhsili, onlar üçün sağlam, əlverişli mühitin yaradılması müstəqil Azərbaycanda “uşaq” siyasətinin özülünü qoyan Ümummilli Lider Heydər Əliyevin hər zaman diqqətində olmuşdur.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən 19 may 1998-ci il tarixində imzalanmış “Uşaq hüquqları” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu sahədə atılmış ən mühüm addımlardandır. Qanunun preambulasında da göstərilirdi ki Qanun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Uşaq Hüquqları Bəyannaməsinə, Uşaq Hüquqlarına dair Konvensiyaya və digər beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında uşaqların hüquqlarını və azadlıqlarını, uşaqlar barəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, onların müdafiəsi sahəsində dövlət orqanlarının, digər hüquqi və fiziki şəxslərin vəzifələrini müəyyən edir [5, s.1].

Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu səmərəli “uşaq siyasəti”ni günümüzdə Ali Baş Komandan İlham Əliyev uğurla davam etdirir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə mütəmadi olaraq, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə, onlar üçün bütün xidmətlərin təminatına yönəlmiş genişmiqyaslı tədbirlər və bu istiqamətdə görülən işlər gücləndirilməkdədir. Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlətin nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsini tənzimləmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanı ilə “Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarəti qaydası” qəbul olunmuşdur. Dövlət nəzarətinin məqsədi uşaq hüquqlarının təmin edilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması, uşaq hüquqlarının pozulmasına səbəb olan halların aradan qaldırılmasıdır [6, s.1]. Bundan əlavə olaraq, uşaqların rəqəmsal təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, onların zərərli informasiyadan qorunması məqsədilə aidiyyəti Dövlət Komitəsinin təşəbbüsü ilə “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” qanun layihəsi hazırlanmış və həmin Qanun 2020-ci ildən qüvvəyə minmişdir.

Bu sahədə dövlət uşaq siyasətinin həyata keçirilməsi və uşaqların hüquqlarının müdafiəsinin kompleks şəkildə təmin edilməsi məqsədilə ardıcıl olaraq dövlət strategiyaları qəbul edilmiş, icrası daim nəzarətdə saxlanılmışdır. Adıçəkilən milli strategiyalar yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hüquq və azadlıqları sahəsində cari hüquqi bazanı təkmilləşdirməklə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin müdafiəsinin işlək mexanizminin təşkil edilməsi, erkən uşaq dövründə onlara dövlət qayğısının göstərilməsi, çətin həyat şəraitində olan aidiyyəti şəxslərin müdafiəsi, uşaqların sağlam mühitdə böyüməsi və tərbiyəsi, onlarla bağlı həyata keçirilən tədbirlərin monitorinqi sisteminin inkişafı kimi əsas istiqamətləri və bütövlükdə ölkənin bu sahədəki siyasətinin əsas hədəflərini müəyyən edir. Həmçinin “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən qəbul edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların maraq və mənafelərinin kompleks müdafiəsini təmin edən “Azərbaycan Respublikasının Uşaqlara dair 2020–2030-cu illər üçün Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında 2 iyun 2020-ci il Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamını bu sənədlərə aid etmək olar.

Adıçəkilən strategiya üzrə 27 noyabr 2020-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Uşaqlara dair Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2020–2025-ci illər üçün Fəaliyyət Planı”nda dövlət qurumlarının qarşısında aidiyyəti sahədə vəzifələr müəyyən edilmişdir. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı uşaq hüquqlarının qorunması ilə bağlı normativ hüquqi aktların beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlanması da belə vəzifələrdən biridir. Həmçinin göstərilən sənəddə yetkinlik yaşına çatmayanlarla iş üzrə öhdəliyi olan qurumlara yetkinlik yaşına çatmayanların maraq və mənafelərinin təmin edilməsi, onların hüquqlarının təmin edilməsi üzrə müvafiq göstərişlər mövcuddur [7, s.5]. Bu göstərişlərin aidiyyəti sənəddə təsbitinin səbəbi cari qanunvericiliyimizdə bu sahədə aidiyyəti tənzimləmələrin çatışmazlığı, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların xüsusi hüquqi müdafiəyə ehtiyacı olması və digər amillərdir.

Rəsmi statistik göstəricilərə əsasən, Azərbaycan Respublikasında yetkinlik yaşına çatmayan

şəxslər (14-17 yaşda olan) tərəfindən və ya onların iştirakı ilə törədilən qeydə alınmış cinayətlər ölkədə baş verən (eyni il üzrə) ümumi cinayətlərin ortalaması olaraq 1 faizini təşkil edir. Həmin 1 faizin keyfiyyət göstəricilərinə nəzər salsaq görərik ki, aidiyyəti şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayətlərin növləri üzrə oğurluq, dələduzluq, soyğunçuluq, quldurluq, xuliqanlıq, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlər, yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma, zorlama və zorlamaya cəhd, qəsdən sağlamlığa zərər vurma, qəsdən adam öldürmə və adam öldürməyə cəhd cinayətləridir [8, s.2].

Lakin cəmiyyətin bir çox sahələrinin rəqəmsallaşması prosesi, informasiya texnologiyalarına rahat əlçatımlılıq ilə əlaqədar, yetkinlik yaşın çatmayan şəxslərin kibercinayət və kibertalamaların törədilməsinə və onlarda iştirakına meyilliyi müşahidə olunmaqdadır. Bu da öz növbəsində bu faiz göstəricisinin gələcəkdə artmasını istisna etməyəcəkdir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara aid olan müvafiq cinayətkarlıq göstəricisi digər ölkələrə nisbətində pozitiv rəqəm hesab olunsada, həmin 1 faiz göstəriciyə səbəb olmuş yetkinlik yaşına çatmayanların müqəddəratı da dövlət üçün əhəmiyyətli hesab olunur. Çünki həmin şəxslər nəinki bir ailənin davamçısı, həmçinin dövlətin də gələcəyi hesab olunur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində “yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəzanın xüsusiyyətləri” adlanan XIV fəslə mövcuddur. AR CM-in 84.1-ci maddəsinə görə, cinayət törədərkən on dörd yaş tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur [4, s.32]. Həmçinin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın 1-ci maddəsində qeyd olunur ki, hər bir insan 18 yaşına çatanaqədər bu Konvensiyanın məqsədləri üçün uşaq sayılır [2, s.2]. BMT-in yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair minimal standart qaydalarında isə təsbit olunub ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər hüquq pozuntusuna görə yetkin şəxslərə tətbiq olunandan fərqli məsuliyyət formasında məsuliyyətə cəlb

edilə bilən uşaq və ya yeniyetmə deməkdir [3, s.6]. Göründüyü kimi, göstərilən normativ hüquq aktlarda terminlərdə fərqlilik olsa da, həm milli, həm də beynəlxalq qanunvericilikdə ifadə olunan “yetkinlik yaşına çatmayan”, “uşaq”, “yeniyetmə” 18 yaş həddi ilə məhdudlaşdırılan ümumi və eynilik təşkil edən kateqoriyalardır. Beynəlxalq qanunvericilik 14 yaşdan 18 yaşa qədər olan şəxsləri yetkinlik yaşına çatmayanlar qrupuna aid edərkən, törətdikləri cinayətlərə görə məsuliyyətin həllində və cəza təyininə beynəlxalq hüquq bu yaş qrupları üçün müəyyən etdiyi aşağıdakı tələbləri:

- kifayət qədər əqli yetkinliyə çatmadıqlarını;
- həyat təcrübələrinin az olmasını;

və digər iradəvi xüsusiyyətlərini nəzərə almışdır. Beynəlxalq hüququn uşaqların cinayət məsuliyyətinə münasibətdə minimum yaş həddi ilə bağlı mövqeyi qeyri-müəyyəndir. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın 40.3-cü maddəsinin mövqeyinə görə, üzv dövlətlər elə minimal yaş həddinin müəyyən olunmasına çalışmalıdırlar ki, bu həddən aşağı yaşda olan yetkinlik yaşına çatmayanlar cinayət qanunvericiliyini pozmaq iqtidarına malik sayılmasınlar [2, s.7]. BMT-nin müvafiq minimal standart qaydaları isə uşaqların cinayət məsuliyyəti üçün ən aşağı yaş həddinin emosional, mənəvi və intellektual yetkinlik nəzərə alınmaqla, çox aşağı yaş səviyyəsində qoyulmamalı olduğunu əlavə prinsip kimi müəyyən edib [3, s.6]. Məsələn, Avstraliya, İngiltərə, Uels, Şimali İrlandiyada minimal yaş həddinin - 10 yaş, Şotlandiya, Kanada kimi ölkələrdə - 12 yaş müəyyən edilməsi və hətta bəzi dövlətlərdə belə bir yaş həddinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmasını dövlətlər müəyyən arqumentlərlə izah edirlər. Bu çərçivədən baxdıqda Azərbaycan Respublikasının uşaq cinayət siyasəti də qanunçuluq və ədalətlik baxımından beynəlxalq standartlara tam uyğundur.

Yetkinlik yaşına çatmayanların iştirakı ilə aparılan cinayət təqibinin düzgün və qanuni icra edilməsi Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual siyasətinin vacib istiqamətlərindən biridir. Aidiyyəti şəxslər xüsusi müdafiəyə ehtiyacı olan sosial qrup hesab edildiyindən, onların iştirakı ilə həyata keçirilən cinayət təqibində hamı-

lıqla qəbul edilmiş beynəlxalq standartlara və milli qanunvericiliyə uyğun yanaşmanın tətbiqi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Cinayət təqibi sahəsini bilavasitə tənzimləyən Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində bəzi istintaq və digər prosessual hərəkətlərin aparılma qaydalarında yetkinlik yaşına çatmayanların iştirakının halları birbaşa həmin qaydalarda nəzərə alınsa da, qanun tətbiqedici şəxslər istər prosessual baxımdan, istərsə də təcürübi baxımdan kifayət qədər çətinliklərlə qarşılaşırlar. Həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların iştirakı ilə aparılan istintaq və digər prosessual hərəkətlər zamanı həmin şəxslərin ehtiyaclarına uyğun qanunvericilik bazasının tam mövcud olmaması, onların müdafiə hüquqlarının tam təmin edilməməsi, alternativ prosessual tədbirlərin yetərli olmaması, məxsusi psixoloji vəziyyətlərin nəzərə alınmaması, habelə prosessual hərəkətlər zamanı travmatik halların baş verməsi ehtimalları kimi problemlər ənənəvi və müasir hüquq təcrübəsində əhəmiyyətli müzakirə mövzudur. Bu çərçivədə yetkinlik yaşına çatmayanların iştirakı ilə aparılan istintaq və digər prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsi zamanı mövcud problemləri araşdırmaq, beynəlxalq təcrübə ilə müqayisə apararaq təcrübəmizi genişləndirmək və təkmilləşdirilmiş və spekulativ olmayan mexanizmlər tətbiq etmək məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilməli, uşaqyönlü ədliyyə formalaşdırılmalıdır.

Azərbaycan Respublikasında bir sıra ictimai birliklər də aidiyyəti sahədə innovativ təşəbbüslərin irəli sürülməsində iştirak edirlər. Buna misal olaraq, “Ümidli Gələcək” Sosial Təşəbbüslər İctimai Birliyinin 2021-ci ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi ilə əməkdaşlığı, UNİCEF Azərbaycan ofisinin dəstəyi və tərəfdaşlığı ilə “Penitensiar xidmətdə sosial-psixoloji işin təşkili” proqramını həyata keçirməsini göstərmək olar.

Bu layihə çərçivəsində ictimai birliyin sosial xidmət mərkəzi olan Yuvenal Ədliyyə Mərkəzi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi ilə qarşılıqlı fəaliyyət planına əsasən, həm Penitensiar xidmətin yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər üçün penitensiar müəssisədə saxlanılan, habelə riskli davranışa və hərəkətlərə meyilli yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə sosial-psixoloji reabilitasiya işi aparılır və leqal yardım fəaliyyəti həyata keçirilməsi təmin olunur [9, s.1].

Beləliklə, bütün bu tədbirlər nəticəsində Azərbaycan Respublikası yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hərtərəfli inkişafını təmin etmək, onların hüquq və azadlıqlarını qorumaq, sağlam və təhlükəsiz mühitdə böyümələrinə şərait yaratmaq istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. Gələcəkdə bu sahədə daha effektiv mexanizmlərin tətbiqi, vətəndaş cəmiyyətinin fəal iştirakı ilə uşaq hüquqlarının müdafiəsi üzrə dövlət siyasətinin və “yuvenal” qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsi zəruridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, <https://e-qanun.az/framework/897>
2. BMT-nin “Uşaq hüquqlarına dair” Konvensiyası. <https://www.coe.int/az/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child>
3. “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid minimal standart qaydaları” 29.11.1985, https://cocukhklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf
4. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. <https://e-qanun.az/framework/46947>.
5. “Uşaq hüquqları haqqında” 19 may 1998-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <https://e-qanun.az/framework/3292>
6. “Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarəti Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında 8 may 2012-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, <https://e-qanun.az/framework/23534>
7. “Uşaqlara dair Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2020–2025-ci illər üçün Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında 27 noyabr 2020-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. <https://e-qanun.az/framework/46359>
8. Web: <https://www.stat.gov.az/source/crimes/>.
9. Web: <https://justice.gov.az/news/3881>

Канан АГАЕВ

**ЗАЩИТА ПРАВ ДЕТЕЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ – КАК НАПРАВЛЕНИЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ****РЕЗЮМЕ**

В статье рассматривается вопрос защиты прав несовершеннолетних в Азербайджанской Республике как одно из основных направлений государственной политики. Анализируется приведение национального законодательства в области защиты прав ребенка в соответствие с международными стандартами, роль государственных органов в этой сфере и проводимые мероприятия. Также обсуждаются существующие проблемы в области защиты прав ребенка и пути их решения. Статья, освещающая законодательные акты, социальные программы и другие инициативы, принятые Азербайджанской Республикой для обеспечения благополучия детей, раскрывает направления развития в этой области. В статье указанный предмет исследовался с использованием сравнительно-правового анализа, дедукции, другой общенаучной и специальной методологии.

Ключевые слова: несовершеннолетние, ребенок, незначительный, подросток, несовершеннолетний, дружественное к детям правосудие.

Канан АГАЕВ

**PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN - AS A
DIRECTION OF STATE POLICY****SUMMARY**

The article examines the issue of protecting the rights of minors in the Republic of Azerbaijan as one of the main directions of state policy. The harmonization of national legislation with international standards in the field of child rights protection, the role of state institutions in this field and the measures taken are analyzed. Also, existing problems in the field of child rights protection and ways to solve them are discussed. The article highlights the legislative acts, social programs and other initiatives adopted by the Republic of Azerbaijan to ensure the well-being of children, and reveals the directions of development in this field. In the article, the specified subject was investigated using comparative legal analysis, deduction, and other general scientific and special methodologies.

Key words: minors, child, minor, teenager, juvenile, child-friendly justice.